

سید محمد‌حسن‌الهی طباطبایی استفاده برد. حسن‌زاده آملی به‌مدت ۱۷ سال از دروس علامه سید محمدحسین طباطبایی بیشترین بهره‌ها برد.

علامه حسن‌زاده‌از نگاه دیگران

در ۱۹ خرداد ۱۳۹۰ از سوی مجمع عالی حکمت اسلامی قم، طی مراسمی از تلاش‌ها و خدمات علمی آیت‌الله حسن حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله} تجلیل شد. در این مراسم، آیت‌الله‌العظمی جوادی آملی، شخصیت علمی ایشان را ستود و گفت: «ایشان از حکمای ذوفنون معاصر به‌شمار می‌روند.»

میرزاابوالحسن شعرانی درباره ایشان می‌نویسد: «مولانا الاجل الموفق نجم‌الدین و نورالصبایه و مصباح‌العلم و شمس‌الهدایه شیخ حسن آملی معروف به حسن‌زاده در علم قرآن؛ لفظ و معنایش، باطن و ظاهرش، قرأت و کتابتش و دیگرامور متعلق به آن، براق‌ن خوش‌فائق و در تتبع احادیث و علوم ادبی مورد نیاز در آن بر غیر خویش برتر گشته است. کلمات کتاب شریف کافی را ضبط کرده و آن را به‌تحوشگفت‌آور اعراب‌گذاری کرده است. در علم نجوم و ریاضیات ید طولایی دارد و در استخراج افلاک و کسوفین دارای مهارت است. وی در علوم شرعیه عقلیه و نقلیه سوارکار ماهر میدان مسابقه است. من وی را براستنباط فروع از اصول، توانا دیدم و به وی اجازه دادم، روایاتی که نقل آن برای من صحیح است، از من روایت نماید.»

آثار علامه حسن‌زاده

علامه حسن‌زاده آملی دارای آثار فراوانی در زمینه‌های فقه، فلسفه، اخلاق، عرفان، حکمت دینی، کلام، حدیث و رجال، تفسیر قرآن، ریاضیات و نجوم، ادبیات عربی و فارسی، علوم طبیعی، طب قدیم، علوم غریبه و باطنی دارد.

برخی از آثار فلسفی ایشان عبارتند: «الأصول الحکمیة»، «رساله جمل»، «رساله رؤیا»، «رساله نفس‌الآمر»، «رساله نهج‌الولایة»، «رساله فی‌الفضاذه»، «ترجمه و تعلیق الجمع بین‌الزائیین»، «ترجمه و شرح سه نمط آخر اشارات»، «تصحیح و تعلیق شفا»، «تصحیح و تعلیق اشارات»، و «تقدیم و تصحیح و تعلیق آغاز و انجام کلامی»[.

بخشی از آثار عرفانی علامه حسن‌زاده آملی عبارتند از: «الهی‌نامه»، «رساله لقاءالله»، «رساله إنه الحق»، «شرح فصوص الحکم»، «عرفان و حکمت متعالیه»، «تصحیح رساله مکاتبات»، «رساله مفاتیح‌المخازن» و «رساله‌ای در سیرو سلوک».

تجلیل امام خامنه‌ای، مراجع عظام تقلید و علما

از خدمات علمی علامه حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله}

سالک توحیدی و عالم انقلابی

عالم ربانی، جامع معقول و منقول، حکیم متأله و عارف متخلق، عالم ذوفنون، علامه حسن حسن‌زاده آملی، که از پشتوانه‌های معنوی انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی و از ستون‌های علمی و اسوه‌های عملی حوزه‌های علمیه بود، پس از عمری تبلیغ و ترویج معارف اهل بیت ^{علیهم‌السلام} و تألیف آثار گران‌سنگ علمی، سوم مهر به‌دلیل بیماری رویی در بیمارستان امام رضا ^{علیه‌السلام} آمل دعوت حق را لبیک گفت و به لقاءالله پیوست. پیکر مطهر این عالم پارسا پس‌از اقامه نماز توسط امام خامنه‌ای در تهران در شامگاه چهارم مهر، شهر در میدان هفده شهریور آمل تشییع و در زادگاهش روستای «ایرا» از توابع بخش لاریجان به خاک سپرده شد. هیأتی به نمایندگی از شورای عالی حوزه‌های علمیه و مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه کشور در مراسم تشییع ایشان حضور داشتند. به مناسبت ارتحال این عالم ربانی، هفت روز عزای عمومی در مازندران اعلام شد. امام خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی، آیات عظام نوری همدانی، سبحانی، جوادی‌آملی، مظاهری، آیات علوی گرگانی، اعرافی مدیر حوزه‌های علمیه کشور، سعیدی تولیت آستان مقدس حضرت فاطمه معصومه ^{علیها‌السلام}، حجت‌الاسلام والمسلمین بهجت‌پور مدیر حوزه‌های علمیه خواران، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، رؤسای قوای سه‌گانه، مجلس خبرگان، مجمع تشخیص مصلحت نظام و شخصیت‌های حوزوی، سیاسی، علمی، کشوری و لشگری با صدور پیام‌هایی ارتحال این عالم پارسا را تسلیت گفتند.

• آیت‌الله اعرافی مدیر حوزه‌های علمیه کشور

ارتحال عالم ربانی، علامه ذوفنون، حکیم متأله و عارف متخلق حضرت آیت‌الله حاج شیخ حسن حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله} موجب تأسف و تأثر فراوان گردید. تبحرو تسلط آن دانشمند فرهیخته بر علوم و حوزه‌های مختلف دانشی، نظیر تفسیر و علوم قرآنی، کلام، فلسفه، فقه و اصول، عرفان، ریاضیات و نجوم در کنار وصول به مقامات والای معرفتی و معنوی در سایه عبودیت و اطاعت الهی و تهذیب نفس، از ایشان شخصیتی گران‌قدر در عصر حاضر ساخته بود. آن فقید سعید به‌عنوان الگویی شایسته و الهام‌بخش در اذهان دانشوران حوزوی و دانشگاهی باقی خواهد ماند.

آثار ارزشمند، فاخر و ماندگار آن عالم برجسته که در زمینه‌های مختلف به‌رشته تحریر درآید، حاصل سال‌ها تلاش و مجاهدت علمی مداوم و کسب فیض از محضر عالمان بزرگی چون علامه شعرانی و علامه طباطبایی ^{رحمته‌ما} بوده و چراغ راهی فراوی پویندگان راه دانش خواهد بود.

افزون بر همه مراتب علمی و معرفتی و معنوی ایشان، حضور این عالم پارسا در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی و مردمی و نقش‌آفرینی در صحنه‌های انقلاب اسلامی و همراهی با انقلاب اسلامی و امامین انقلاب اسلامی، درس‌آموز و الهام‌بخش و سخنان نغز و دل‌نشین ایشان در مسند خطبه و خطابه و وعظ و ارشاد، راهنمای پویندگان مسیر سعادت بود و پس از سال‌ها خدمت و تأثر گردید. ایشان مدرسی برجسته در حوزه علوم منقول و معقول بودند و تألیفات متنوع و ارزشمندی به یادگار گذاشتند. این دانشمند فاضل با سلوک معنوی و اخلاقی و مجاهده علمی، خود را به مکارم اخلاق و صلابت و اتقان علمی آراسته ساخت و شاگردان بسیاری را از بینش و دانش خود مستفیض و بهره‌مند گرداند.

جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، رحلت این عالم ربانی و فقیه پرهیزگار را به محضر حضرت بقیه‌الله‌العظم ^{رحمته‌ما} مقام معظم رهبری «مدظله العالی»، مراجع عظام تقلید «دامت برکاتهم»، حوزه‌های علمیه و همچنین به بیت مکرم، شاگردان و ارادتمندان ایشان تسلیت عرض نموده و برای روح مطهر آن بزرگوار علو درجات، غفران و رحمت الهی را از خداوند متعال خواستار است.

سیدهاشم حسینی پوهیری

رئیس شورای عالی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

• امام خامنه‌ای

با تأسف خبر درگذشت عالم ربانی و سالک توحیدی، آیت‌الله آقای حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله} را دریافت کردم. این روحانی دانشمند و ذوفنون از جمله چهره‌های نادر و فاخری بود که نمونه‌های معدودی از آنان در هر دوره، چشم و دل آشنایان را می‌نوازد و توأماً دانش و معرفت و عقل و دل آنان را بهره‌مند می‌سازد. نوشته‌ها و منشئات این بزرگوار منبع پرفیضی برای دوستداران معارف و لطائف بوده و خواهد بود ان‌شاءالله. اینجانب به همه دوستان و شاگردان و ارادتمندان ایشان به‌ویژه به مردم مؤمن و انقلابی آمل و جوانان مشتاقی که مجذوب مواضع انقلابی و خلقیات والای انسانی آن‌مرحوم بودند، تسلیت عرض می‌کنم و رحمت و مغفرت و علو درجات ایشان را از خداوند متعال مسألت می‌نمایم.

• آیت‌الله‌العظمی نوری همدانی

رحلت حکیم متأله و عالم فرزانه حضرت آیت‌الله‌العظمی علامه حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله} موجب تأثر و تأسف فراوان گردید. جامع بودن در علوم عقلی و نقلی، تربیت و پرورش شاگردان برجسته و برخورداری از فرهنگ انقلابی در سطح بسیار بالا، از ویژگی‌های ممتاز ایشان بود که تألیفات متعددی در حوزه‌های مختلف علوم در جهت ترویج و تبیین معارف اسلامی و نشر تعالیم اهل بیت عصمت و طهارت ^{علیهم‌السلام} از خود به یادگار گذاشتند که حقاً در جامعیت و ذوفنون بودن کم‌نظیر بودند.

فقدان آن عالم وارسته علم و عمل و تقوا را به حوزه‌های علمیه، جامعه علمی، شاگردان و علاقه‌مندان و فرزندان معظم‌له و خاندان مکرم ایشان تسلیت عرض نموده، از خداوند قادر متعال غفران و رحمت واسعه الهی را برای آن مرحوم مسئلت می‌نمایم.

• آیت‌الله‌العظمی سبحانی

درگذشت عالم بزرگوار حضرت حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله} مایه تأسف و تأثر گردید، فقید سعید سالیان متمادی در حوزه علمیه قم به تألیف و تدریس پرداخته و آثار ارزشمندی را از خود به یادگار گذاشته است. ایشان از شخصیت‌های علمی حوزه بود که علاوه بر فقه و اصول و فلسفه و در علوم دیگر، تبخیر کافی داشت و در صفای نفس و سلوک کم‌نظیر بود. درگذشت این عالم خسارت عظیم و جبران‌ناپذیری بر حوزه علمیه و جامعه علمی است.

اینجانب مراتب تسلیت خود را به علمای اعلام و حوزه‌های علمیه و بازماندگان آن مرحوم و مردم عزیز مازندران، عرضه می‌دارم و از خداوند متعال برای فقید سعید علو درجه و بازماندگان صبر جمیل خواهم.

• آیت‌الله‌العظمی جوادی‌آملی

ارتحال غمبار و اسفبار عالم ربانی، حکیم متأله، جامع معقول و منقول، صاحب مآثر سنگین و آثار گران‌قدر، حضرت آیت‌الله حسن‌زاده آملی را به محضر مبارک حضرت بقیه‌الله «ارواح من سواء قدا» و جامعه روحانیت و حوزه‌های علمیه و همه شاگردان و دست‌پورردگان آن حکیم راحل و عموم مردم بزرگ و بزرگوار آمل و بیت شریف ایشان تسلیت عرض می‌کنم.

حکیم و عارف کم‌نظیر، حضرت آیت‌الله حسن‌زاده آملی جامع عقل و نظر و عقل عمل بود؛ هم در مسائل علمی از چهار راه استفاده کرد، هم در مسائل عملی از چهار راه بهره برد؛ راه‌هایی که انسان می‌تواند از آن راه‌ها به فیض علمی برسد، چهارتاست؛ راه‌های عملی که می‌تواند از آن راه‌های عملی به فوز الهی یار یابد، چهارتاست.

خدای سبحان از دو راه به بنده‌اش فیض علمی و فوز عملی می‌رساند: یکی به‌وسیله رهبران الهی و یکی بلاواسطه؛ هم به‌واسطه رهبران الهی کتاب و حکمت را تعلیم می‌کند و هم براساس «هو معکم این ما کنتم»، «نحن أقرب الیه من حبِل الوریة» و مانند آن، بلاواسطه فیض علمی را القا می‌کند؛ اگر کسی بخواهد، با خدا راز و نیاز کند و ارتباطی برقرار کند، آن نیزود راه دارد: یا با توسل به انبیا و اولیا و رهبران الهی است یا بلاواسطه است؛ انسان می‌تواند بدون واسطه بگوید: یاالله! با واسطه هم می‌تواند بگوید: یاالله! اگر کسی خواست با خدا رابطه برقرار کند، چه فیض علمی و چه فوز عملی، دو راه دارد: یکی به‌الواسطه، یکی بی‌واسطه و اگر کسی خواست، فیضی از خدا و فوزی از خدا، علماً و عملاً به او برسد، آن هم دو راه دارد؛ گاهی بلاواسطه فیض الهی می‌رسد و گاهی به‌الواسطه. این بلاواسطه، در علوم عقلی اثباتش آسان نیست؛ ولی در عرفان کاملاً محقق است و حکیم و عارف گران‌سنگی مثل آیت‌الله حسن‌زاده آملی، هم راه عقل را و هم راه شهود را به‌خوبی پیمود و توانست، از این چهار راه، هم حرف خودش را به خدا برساند، هم فیض و فوز خدا را دریافت کند.

زندگی سراسر فخر این حکیم الهی در آن اربعین‌گیری‌های او، در آن روزه‌های عصل ماه رجب و شعبان و رمضان او، در آن سحرخیزی‌های ممتد او، در آن ناله‌ها و گریه‌های او که گفت: «تا جان به لب نرسید، جام به لب نرسید»، گذشت. از این کارها زیاد داشت، از این ناله‌ها زیاد داشت، از این گریه‌ها زیاد داشت، از این شب‌زنده‌داری‌ها زیاد داشت، از این تعلیم و تربیت‌های خالصانه زیاد داشت؛ شاگردانی تربیت کرد که هم‌اکنون به فیض الهی از استاید سرآمد حوزه‌ها هستند و موفق‌اند و کتاب‌های گران‌سنگی چه کتاب‌های درسی، چه کتاب‌های مرجعی یا تألیف کرد یا تصنیف کرد یا تحقیق کرد و آثار گذشتگان را احیا کرد. هم در عرفان، هم در فلسفه، هم در نجوم، هم در ریاضیات، هم در تفسیر، هم در حدیث، انسان جامعی شد که توانست، انسان‌هایی تربیت کند، توانست آثاری به یادگار بگذارد، شاگردانی تربیت کند و دوستانی را بیپرواند که از محضر او فیض و از مکتب او فوز، از بنان او فیض و از بیان او فوز دریافت کنند؛ لذا ارتحال آن بزرگوار بسیار غمبار است. امیدوارم ذات اقدس الهی به‌عنوان عطیه‌ای الهی، این سانحه و این سوگ سنگین را بر همگان آسان کند که بتوانند تحمل کنند و این بار سنگین را بکشند! روح پرفروش آن حکیم الهی، آن منجم، آن ریاضیدان، آن عارف، آن فقیه، آن مفسر و آن محدث را با انبیای الهی محشور کند و صبر جمیل به عموم بازماندگان، شاگردان و کسانی که از کتاب‌های او فیضی بردند و می‌برند و از محضر و مکتب‌شان استفاده کرده‌اند؛ خصوصاً مردم بزرگ و بزرگوار آمل که متأسفانه وضع حالم مساعد نیست که در مراسم تشییع و در مراسم بزرگداشت این حکیم در کنار آنها شرکت کنم، عنایت فرماید. به طایفه محترم ایشان به دوستان ایشان به شاگردان ایشان و به بیت شریف ایشان تسلیت عرض می‌کنم و علو منزلت آن حکیم راحل را از خدا مسئلت می‌کنم و صبر جمیل و اجر جزیل عموم بازماندگان را از ذات اقدس الهی مسئلت می‌کنم؛ امیدواریم خدای سبحان حشرشان را با انبیا و اولیا قرار بدهد و دل‌های داغ‌دیده‌ها را تسلی بخشد.

• آیت‌الله‌العظمی مظاهری

ضایعه رحلت حکیم متأله و عالم جلیل‌القدر حضرت آیت‌الله آقای حاج شیخ حسن حسن‌زاده آملی ^{رحمه‌الله} موجب تأسف و تأثر گردید. این شخصیت پارسا و فرزانه، یکی از مفاخر دوران واز جمله استاید عالی‌قدر حوزه علمیه قم بودند که سالیان متمادی، جمع کثیری از فضلا و روحانیون از محضر علمی، معرفتی، فلسفی و عرفانی ایشان بهره‌های فراوان گرفته و از این جهت نقش برجسته این حکیم وارسته و متخلق